http://www.etnolog.org.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ З АНТРОПОЛОГІЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ

Юлія Булаховська

***Л. Г. Мушкетик.* Людина в народній казці Українських Карпат: на матеріалі оповідальної традиції українців та угорців. — К. : ДСГ, 2010. — 327 с.**

Людина у світі казки і казка у світі людини — так коротко можна охарактеризувати зміст розлогої монографії Лесі Мушкетик. Цими питаннями завжди цікавилися дослідники. У наш час традиційну казкову прозу розглядають із застосовуванням нових підходів і методів, сучасних знань про людину. Спробу такого комплексного антропологічного аналізу з використанням досягнень інших наук — мовознавства, філософії, психології, літературознавства зроблено в представленій монографії.

Гуманістичному спрямуванню фольклору, «людським» і «людяним» параметрам народної казки присвячено вступну частину праці, у якій, зокрема, ідеться і про особливості жанру: дидактизм, настанову на вигадку, абстрактний стиль, хепі-енд, психологічну налаштованість тощо. У першому розділі дослідниця розкриває термін «антропоцентризм» як світоглядний орієнтир людства і тезисно подає огляд антропологічних версій в історії людства — від міфології та релігії до філософських європейських течій. На нашу думку, авторка вдало проводить основну розмежувальну лінію між Сходом і Заходом, адже світоглядна система Сходу (буддизм, конфуціанство, даосизм, індуїзм, національні міфології) кардинально відрізняється від поглядів Заходу, який поєднав античну та християнську культури. Ці погляди спроектовано на народну казку, що є носієм загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Наступний розділ праці, найбільший за обсягом, присвячено стрижневі обраної для дослідження проблеми, а саме — основним складовим фольклорної комунікативної ланки. Епіцентром казки як художнього твору постають казкар (оповідач), персонажі та слухачі/читачі. Свої спостереження Л. Мушкетик здійснює на матеріалі чарівної та побутової казок регіону Українських Карпат, зокрема українців та угорців. Вона зіставляє приклади, угорськомовні подає в перекладі українською, доходить висновку, що моделі розвитку антропоцентричних систем у сюжетах багатьох казок ідентичні, незалежно від національної належності.

Особливо цінним можна назвати виявлення своєрідної дисиметрії протагоністів та антагоністів, що виявляється в тлумаченні протагоністів як взірців для наслідування відповідно до дидактичної природи жанру. «Героєцентричність» казки, за влучним висловом авторки, реалізовуючи антропоцентризм, визначає відношення персонажів до фабули, яка розгортається навколо життєпису центрального персонажа. Значну увагу вона приділяє казковим антропонімам: звичайна безіменність героя, що начебто відповідає його визначеності в сюжеті, виявляється оманливою, оскільки по суті реальним іменем стає «прозивалка». Далі натрапляємо на детальний аналіз того, як прізвиська засвідчують характер та долю персонажів. Особливо складним для аналізу постає так званий прихований чи фальшивий герой, де парадоксальність незмінності характеру персонажа стає наочною: хоча характер і не розвивається, розкривається він поступово, через послідовність вчинків, у тому числі вкрай несподіваних. Специфічне місце посідає різновид «дурньо-блазня».

Менш яскраво окреслено жіночі персонажі казки — хоча, як зазначає авторка, вони репрезентовані в меншій кількості сюжетів. У розкритті негативних персонажів особливо переконливим видався опис людської скупості на матеріалі казки «Смерть кумою», де зачіпається багато філософських питань людської екзистенції. Свої висновки про єство людини

http://www.etnolog.org.ua

дослідниця підкріплює сентенціями з Біблії, думками відомих філософів чи релігійних діячів, з чого видно, що вона не лише обізнана з науковою літературою, але й цікавиться іншими галузями знань.

Наступного антропоцентра — казкаря — проаналізовано з погляду широкого дискурсу казки. Авторка зупиняється на проблемах виконавства, творчій майстерності оповідача. Доволі вдало вона залучає угорську термінологію, приміром, «візуалізацію» казки, естетику тотожності та несподіваного, «моторичний» тип тощо. Казкар у тексті виконує так звану автор-функцію, поширену в текстах подібного зразка. Цікаві приклади підібрала й ретельно опрацювала дослідниця в підрозділі про стереотипні формули казки, які хоч і розглядалися науковцями, проте із цього регіону таких прикладів зафіксовано зовсім небагато.

Л. Мушкетик вдалося зібрати також цікаві свідчення про портрети казкарів та їхню творчу майстерність. Вона детально зупиняється на діяльності таких відомих дослідників регіону, як В. Гнатюк та П. Лінтур (зокрема, останній записав понад 1500 казок від 80-ти казкарів Закарпаття).

До подальшого аналізу дослідниця вдало залучає поняття картини світу, що дало змогу виокремити найбільш значущі концепти та бінарні опозиції казки, адже вся вона побудована на зіставленні добра й зла. Зокрема, вона розкрила такі концепти, як «доля», «хронотоп», дихотомію бідний / багатий, від якої утворилися похідні — розумний / дурний, добрий / злий, селянин / пан та ін. Л. Мушкетик наголошує, що в казці, на відміну від міфу, більш значущими є соціальні опозиції, зокрема, постає важливе питання соціальної справедливості, що сформувалося в казках пізніше. Свої висновки авторка подеколи проектує на сучасність, зазначаючи, що в наш час спостерігається медіація деяких бінарних опозицій, що є позитивною тенденцією.

Низку психологічних і філософських проблем зачіпає дослідниця під час аналізу властивих людині бажань і прагнень — зокрема, детально аналізує казку «Сорочка щасливої людини» із циклу про угорського короля Матяша. Л. Мушкетик слушно зауважує, що людина, незважаючи на кардинальні зміни в зовнішньому життєпросторі, мало змінилася впродовж свого існування. Життєсвіт людини зазвичай формують також родина та довкілля, про що йдеться в наступних розділах книги. Авторка виокремлює так звану казкову екологічну етику, яка сягає корінням давніх міфологічних уявлень про взаємозв'язок людини й природи, постійний колообіг життя.

Казки різних народів мають багато спільного, до того ж вони легко переходять від одного народу до іншого, запозичуються, змінюються тощо, і це яскраво простежується на прикладі фольклору Українських Карпат, де завдяки локальним особливостям склався особливий фольклор, спостерігаються численні взаємовпливи. Тому цілий розділ Л. Мушкетик присвячує мадяризмам в українському фольклорі краю. Слід зазначити, що подібне дослідження на угорському та слов'янському казковому порівняльному матеріалі зроблено вперше, до наукового обігу введено значний угрознавчий матеріал, відомості з Каталогу угорських казок, енциклопедичного фольклорного словника тощо. У структурі запозичень дослідниця виокремлює певні сюжети й мотиви, формули, назви дійових осіб і, природно, певні лексичні запозичення, приклади яких вона подає. Мало хто знає, що до фольклору українців-русинів Закарпаття органічно увійшов образ короля Матяша, відомого правителя XV ст., який тут діє як русин, походить із простої родини та є захисником бідних та скривджених.

Щодо ґанджів, то, на нашу думку, дещо фрагментарним є огляд антропологічних версій в історії людства, деякі питання можна було б розглянути глибше.

Книга Л. Мушкетик дає підґрунтя для подальшого поглибленого вивчення цієї тематики, зокрема, у зіставному аспекті із сучасним антропоцентризмом.